

Endringer i Norges Banks rolle og virksomhet på kontantområdet

Trond Eklund, direktør, Svein Nygård, seniorrådgiver, og Leif Veggum, assisterende direktør, alle i Avdeling for kontante betalingsmidler

Norges Bank har etter århundreskiftet gjennomført store endringer i sin rolle og virksomhet på kontantområdet. Siktemålet har vært å øke effektiviteten innen kontantforsyningen og i det samlede betalingssystemet. Banken har inntatt en tydeligere grossistrolle, og avviklet tilbud og tjenester som mer naturlig er en del av detaljistleddet i kontantforsyningen. I tillegg har Norges Bank endret organiseringen av de oppgavene banken har ansvaret for. Norges Bank har gått langt i å utkontraktere tjenester på seddel- og myntområdet sammenlignet med andre sentralbanker, og baserer seg i dag i stor grad på kjøp av tjenester på dette området.

Denne artikkelen presenterer endringene og gjennomgår vurderinger og begrunnelser som ligger bak de valg som er gjort, med utgangspunkt i Norges Banks ansvar. Avslutningsvis pekes det på konsekvenser av endringene. I hovedsak er vurderingen at omleggingene har gitt en effektivisering i kontantforsyningen og lagt til rette for økt effektivitet i det samlede betalingssystemet.

1. Norges Banks ansvar på kontantområdet

Norges Bank er gjennom sentralbankloven pålagt å utstede sedler og mynt og å fremme et effektivt betalingssystem.

Utstederansvaret innebærer følgende forpliktelser for Norges Bank:

- *Forsyningsplikt.* Dette innebærer å utstede sedler og mynter slik at det samlede behovet dekkes, og slik at seddel- og myntmengden i tilstrekkelig grad finnes tilgjengelig i samfunnet.
- *Fornyelsesplikt.* Dette er knyttet til kvaliteten på sedler og mynter i omløp, og innebærer en plikt til å motta slitte og skadde sedler og mynter for destruksjon og å utlevere sedler og mynter av gangbar kvalitet til erstatning.
- *Innløsningsplikt.* Dette er en plikt til å veksle inn utgåtte sedler og mynter i 10 år etter at disse er satt ut av omløp.

Norges Bank er «bankenes bank», og plikter å motta innskudd fra banker. Bankene rekvirerer kontanter og leverer inn overskuddsbeholdninger i Norges Bank. Disse transaksjonene belastes og godskrives bankenes konti. Publikum rekvirerer på tilsvarende måte kontanter fra og leverer inn overskuddsbeholdninger til bankene. Norges Bank forsyner dermed bankene med kontanter, og bankene står for den videre distribusjonen til publikum.

Innenfor sentralbanklovens rammer avgjør Norges Bank hvilke tjenester i det samlede forsyningssystemet Norges Bank tar *ansvar* for, hvilket omfang tjenestene skal ha, og hvilke betingelser som er knyttet til bruken av disse tjenestene (herunder hvem som skal dekke kostnadene). Videre avgjør Norges Bank hvilke *oppgaver* sentralbanken skal utføre selv, og hva som skal utkontrakteres til andre. Beslutninger om dette tas ut fra vurderinger av hva som fremmer effektivitet i kontantforsyningen og i det samlede betalingssystemet. Effektivitet i betalingssystemet er et mål for Norges Bank som følger direkte av sentralbanklovens paragraf 1.

Av de oppgavene loven pålegger, er det én oppgave som Norges Bank må utføre selv. Det er selve utstedelsen av sedler og mynt, dvs. å stå som skyldner for utstedte sedler og mynter. De øvrige oppgavene kan utføres av andre, men Norges Bank må påse at de blir utført, og at utførelsen er i samsvar med de krav sentralbanken stiller. For enkelte oppgaver må Norges Bank dekke kostnadene, uavhengig av hvem som utfører disse. Dette gjelder produksjon av sedler og mynt, og innløsning av sedler og mynt som er defekte eller utgått. Hvorvidt Norges Bank skal dekke kostnader ut over dette eller skal utføre oppgavene selv, vurderes også ut fra hva som fremmer samlet effektivitet. Videre vil konkurranselovgivningen legge føringer på dette.

2. Effektivitet i betalingssystemet

Generelt om effektivitet i betalingssystemet

Det samlede betalingssystemet omfatter alle måter, ordninger og innretninger som kan brukes til å utføre eller formidle betalinger. Viktige kjennetegn ved et effektivt betalingssystem er at det finnes tilgjengelige betalingsmidler og -instrumenter som er tilpasset behovene, og at betalinger kan bli utført raskt, sikkert og til lavest mulig ressursbruk. Når prisene og egenskapene ved de ulike alternativene er kjent for brukerne, vil disse velge de løsninger som de samlet sett er mest tjent med. Dersom prisene som brukerne blir stilt overfor, reflekterer kostnaden ved å produsere tjenestene, vil brukernes valg føre til en effektiv samlet ressursbruk.

I hovedsak utføres betalinger med to typer betalingsmidler: kontopenger og kontanter. Mens flytting av kontopenger i stor grad gjøres ved bruk av elektroniske instrumenter, krever flytting av kontanter fysisk håndtering. Dette gjelder både når kontantene sirkulerer som betalingsmidler mellom banker, næringsdrivende og publikum, og når de er ute av sirkulasjon og tilhører Norges Bank. Flytting og oppbevaring av sedler og mynter krever et stort logistikkapparat og innebærer betydelige kostnader for mange aktører. Norges Bank ser det som en viktig oppgave å legge til rette for at aktører innretter seg slik at effektiviteten i det samlede betalingssystemet blir best mulig. Dette innebærer både at det blir en hensiktsmessig fordeling mellom kontanter og kontopenger, og at kontantforsyning og -håndtering skjer mest mulig rasjonelt samtidig som sikkerheten er tilfredsstillende.

Effektivitet i forsyning og håndtering av kontanter

For at kontanter skal fungere som et effektivt betalingsmiddel, er det nødvendig at

- aktørene har tillit til dem
- de har egenskaper som er tilpasset behovene
- de er tilgjengelige
- all behandling skjer effektivt

Tillit innebærer at brukerne ikke er i tvil om at kontantene representerer fordringer på sentralbanken.

Med *egenskaper* som er tilpasset behovene, siktes det til valørinndeling, utforming, holdbarhet (at de tåler ulike typer håndtering), at det er lett å gjenkjenne ekte sedler og mynter i ulike situasjoner etc.

Tilgjengelighet innebærer at publikum og næringsdrivende uten for store anstrengelser skal kunne få tak i

kontanter, blant annet for at de skal slippe å sitte med store beholdninger.

Effektiv behandling betyr både at transport, telling, sortering og destruksjon etc. skjer i riktig omfang, og at det er en hensiktsmessig arbeidsdeling mellom Norges Bank og andre som behandler kontanter, slik at oppgavene blir utført med lavest mulig ressursbruk.

3. Hensyn og vurderinger vedrørende Norges Banks politikk på kontantforsyningsområdet

Hvilke funksjoner og tjenester i kontantforsyningen Norges Bank bør ha ansvar for

Bortsett fra det som er direkte lovpålagt, bør Norges Bank generelt bare ha ansvar for funksjoner der markedet ikke kan finne gode løsninger, eller der det er sannsynlig at Norges Bank har absolutte fortrinn og derfor kan etablere sikrere og/eller mer effektive løsninger enn markedet. Selv om Norges Bank har ansvaret for en funksjon, kan en som nevnt over, velge helt eller delvis å la andre utføre oppgavene som følger av ansvaret.

Produksjon og utforming av sedler og mynter

Norges Bank har som utsteder ansvar for å utforme sedlene og myntene, samt sørge for at de blir produsert i tilstrekkelig mengde og med hensiktsmessig utforming og kvalitet. Utformingen må være slik at kontantene er vanskelige å etterligne, at de har kjennetegn som gir gode muligheter til å skille ekte fra falske, og for øvrig har egenskaper som gjør at de kan fungere effektivt som betalingsmiddel. Det følger av dette også et ansvar for å bidra til at ekthetskriteriene er godt kjent. Dette gjelder ikke minst hos den vanlige forbruker, som ikke har tilgang til spesielle hjelpemidler for å verifisere at sedlene og myntene er ekte. Norges Bank følger utviklingen nøye med sikte på å forebygge forfalskninger. Arbeidet med å bestemme den konkrete utformingen gjøres i Norges Bank, mens selve produksjonen godt kan utføres av eksterne leverandører.

Forsyning

Ansvaret for at samfunnet har tilgang på kontanter (forsyningsplikten), ligger i utgangspunktet hos sentralbanken. Norges Bank er bankenes bank, og forsyner bankene med kontanter. Bankene forsyner igjen sine kunder gjennom minibanker og over skranke i filialene. Norges Bank har med andre ord en grossistrolle i kontantforsyningen. Krav til standarder, pakningsform etc. ved transaksjoner hvor sedler og mynter settes i omløp

eller tas ut av omløp (det vil si bankenes uttak og innskudd i Norges Bank), bør følgelig utformes slik at de gjenspeiler Norges Banks rolle som grossist.

Aktørene i markedet har bedre forutsetninger enn Norges Bank for å vurdere ulike løsninger i den videre forsyningen. Dette gjelder blant annet lokalisering av omfordelingspunkter og behandlingstiløsninger. Dersom aktørene også kjenner kostnader og priser ved de ulike løsningene, vil de ut fra sine kost-/nyttevurderinger løpende søke de samfunnsøkonomisk mest lønnsomme løsningene. Dette skulle i utgangspunktet tilsi at Norges Bank forsyner bankene fra bare ett ekspedisjonssted. Hensynet til beredskap kan imidlertid bety at det bør være beholdninger på mer enn ett sted. Norges Bank har dessuten bedre forutsetninger enn bankene for å frakte store beløp over lange avstander mellom regioner, blant annet fordi Norges Bank utfører slike transporter med bistand fra politiet. Også det kan tilsi at sentralbanken har noen flere depoter og ekspedisjonssteder og står for transporter mellom disse i et system som kan utgjøre «hovednerven» i forsyningen og omfordelingen av kontanter. Innenfor regionene bør imidlertid bankene stå for forsyningen av kontanter til sine kunder og omfordelingen mellom ulike banker og filialer.

Behandling

Norges Bank har ansvar for å destruere sedler og mynter samt å kontrollere at kontanter som skal destrueres, er ekte. Destruksjonen og ekthetskontrollen kan utføres av andre, gitt at sentralbanken har etablert nødvendig kontrollopplegg.

Erfaring viser at banker, butikker, tellesentraler og andre markedsaktører selv vil kontrollere at kontanter som mottas er ekte, for å beskytte seg mot tap som følge av forfalskninger. Dette tilsier at det fra Norges Banks side ikke er behov for ytterligere ekthetskontroll enn den som utføres i forbindelse med destruksjonen. For å verifisere at omfanget av aktørenes ekthetskontroll er tilfredsstillende, bør Norges Bank likevel foreta stikkprøvemessig ekthetskontroll av bankenes innleveringer av resirkulerbare kontanter til sentralbanken. Videre bør sentralbanken gi regler for kvalitetskontroll slik at sedler og mynter som bør destrueres, faktisk tas ut av sirkulasjon.

Andre typer behandlingstjenester (som sortering og pakking) etterspørres av markedsaktørene. Aktørene bør bestemme omfang og form på disse tjenestene ut fra sine behov og kostnadene ved ulike alternativer. Dette vil legge til rette for effektive løsninger hvor tjenestene blir etterspurt i et «riktig» omfang og utført av dem som kan gjøre det med lavest bruk av ressurser. Norges Bank bør derfor ikke ha noe ansvar for eller utføre slik behandlingsevne.

Kostnadsdekning og effektivitet

I prinsippet bør brukerne dekke kostnadene ved bruk av kontanter i samme grad som de gjør ved bruk av andre betalingsmidler. Gjennom priser som reflekterer kostnadene ved ulike alternativer, gis den enkelte bruker et insitament til rasjonelle valg. Det er imidlertid forhold som tilsier at Norges Bank dekker visse kostnader:

- Norges Bank legger til grunn at det med utstederansvaret også følger en fornyelsesplikt, som innebærer en plikt til å dekke kostnader knyttet til innløsning og destruksjon av slitte, skadde og utgåtte sedler og mynter.
- Alle som har sedler og mynter, gir i prinsippet sentralbanken et rentefritt lån, slik at Norges Bank har en inntekt («seigniorage») ved at sentralbanken kan plassere og få avkastning på midler tilsvarende dette rentefrie lånet. Det kan derfor argumenteres for at brukerne med dette dekker visse kostnader forbundet med kontanter. Dersom brukerne i tillegg skulle dekke alle kostnadene i kontantforsyningen, ville de dekke mer enn kostnadene som bruk av kontanter forårsaker, noe som heller ikke ville være ønskelig ut fra et effektivitetshensyn. Det vil imidlertid være vanskelig å finne et system hvor denne nettoinntekten tilbakeføres til den som bærer kostnaden. En mer hensiktsmessig løsning er at Norges Bank dekker enkelte kostnader i kontantforsyningen. Dette bør være kostnader som det ellers er vanskelig å fordele slik at en treffer «riktig» aktør, og uten at en forstyrrer de insentivstrukturer som en ønsker med tanke på en effektiv tilpasning.

Ut fra disse vurderingene vil Norges Bank dekke følgende kostnader:

- kostnader ved å utforme og produsere sedlene og myntene
- informasjonsvirksomhet overfor brukerne
- kostnader ved mottak av skadde og slitte kontanter, samt utlevering av sedler og mynter av gangbar kvalitet i bytte, såkalt «gratisnivå». (Kostnader knyttet til ordinære innskudd og uttak i sentralbanken av resirkulerbare kontanter dekkes av bankene)
- destruksjon av skadde og slitte kontanter, samt ekthetskontroll av disse
- oppbevaring av kontanter i sentralbankdepotene, og kostnader ved transport mellom disse

4. Utviklingstrekk i Norges Bank og kontantsirkulasjonen/-forsyningen fram til år 2000.

4.1 Endringer i distriktsavdelingenes oppgaver

Norges Bank hadde inntil siste del av 1980-tallet 20 distriktsavdelinger i tillegg til hovedkontoret. Disse var etablert i en tid da bankvesenet var lite utbygd, og transport- og kommunikasjonsforholdene var helt andre enn det vi har i dag. Helt fram til begynnelsen av 1990-tallet hadde avdelingene betydelige oppgaver utenom seddel- og myntvirksomheten. Dette var oppgaver knyttet til gjennomføringen av bank- og kredittpolitikken og distriktspolitikken, i tillegg til at avdelingene utførte ulike typer banktjenester blant annet for staten. Endringer i bankstrukturen, reguleringer på kredittmarkedet, distrikts- og næringspolitikken og betalings- og fondstjenester for staten førte til at en rekke oppgaver ved distriktsavdelingene falt bort:

- 1984: Utarbeidelse av rapporter om den økonomiske utvikling i distriktene opphører
- 1986: Bodø avdeling opphører å være avdelingskontor for Fiskarbanken
- 1992: Betalingstjenestene for staten bortfaller
- 1994: Sekretariatsarbeidet for Folketrygdfondet bortfaller
- 1997: Analysearbeidet for Statens nærings- og distriktsutviklingsfond (SND) bortfaller

Ved overgangen til år 2000 var distriktsavdelingenes virksomhet i det alt vesentlige konsentrert om distribusjon og behandling av sedler og mynter og de administrative funksjoner som må opprettholdes for å drive denne virksomheten. Det ble fortsatt utført enkelte andre oppgaver, for eksempel kontoreguleringer for bankene, men også dette arbeidet falt etter hvert bort. Som følge av denne utviklingen foretok Norges Bank flere endringer i avdelingsstrukturen, og i perioden 1988–91 ble 7 distriktsavdelinger nedlagt.

Endringer i forsyningsmønsteret

Transportmønsteret mellom bankene og Norges Bank ble også endret i denne perioden, ved at det i økende grad ble organisert samordnede transporter. Dette innebar at transportører med sikrede biler kjørte faste ruter for å utlevere kontanter som de enkelte bankene hadde rekvirert fra Norges Bank, og for å hente overskuddsbeholdninger som bankene ønsket å levere til Norges Bank.

Parallelt skjedde det også endringer i distribusjonsledet mellom bankene og publikum. Bankene endret sine

filialnett, og utlevering av sedler til publikum skjedde i økende grad via minibanker. I 1982 var antall minibanker 330, i 1990 var antallet økt til 1.775, mens tallet i 2000 var 2.119. Innleveringer til bankene skjedde i økende grad ved innkast i nattsafe. Denne utviklingen medførte nye arbeidsoppgaver og ga grunnlag for nye forretningsmessige tjenester innen kontantbehandling. Penger som var innlevert via nattsafe måtte kontrolleres og telles, og bankene måtte fordele og pakke penger til de ulike filialene og minibankene. Slitte sedler måtte skilles ut og leveres til Norges Bank for destruksjon. Utlevering via minibank stilte spesielle krav til kvalitet på sedlene, slik at det i økende grad ble behov for en kvalitetssortering. Videre måtte sedlene som skulle utleveres i minibanker, pakkes i kassetter.

4.3 Ekspansjon i Norges Banks tjenester på kontantområdet

Det lå stordrifts- og breddefordeler i å utføre slik kvalitetssortering i Norges Bank, da banken allerede utførte maskinell kvalitetssortering, i utgangspunktet med sikte på å sortere ut sedler som skulle destrueres. Norges Bank hadde seddelsorteringmaskiner med stor kapasitet som kunne foreta ekthetskontroll, kvalitetssortering og maskinell destruksjon av sedler i en og samme operasjon. Det lå dermed til rette for å utnytte stordrifts- og breddefordeler i en slik behandling ved at tjenester for bankene (telling, sortering og kvalitetskontroll) ble utført sammen med destruksjon. Bankene etterspurte derfor i økende grad sedler av såkalt minibankkvalitet når de rekvirerte sedler i Norges Bank. I 1988 begynte Norges Bank å ta betalt for sedler av minibankkvalitet. Dette ble gjort i form av gebyr ved utlevering av sedler i minibankkvalitet og mynter pakket i rull. Bakgrunnen for at dette ble innført, var at det ble utlevert ulike kvaliteter og pakningsformer, og at det derfor var behov for å regulere etterspørselen. Behandlingskostnadene oppsto ved innlevering, men av praktiske grunner ble det bare krevd betaling ved utlevering.

Samme året ble det også åpnet adgang for at distriktsavdelingene kunne tilby avtalte tjenester på forretningsmessige vilkår. Dette var oppgaver som bankene tradisjonelt hadde utført selv, som kontroll og telling av nattsafe og pakking av sedler og mynter til de enkelte bankfilialene og minibankene.

Som en følge av denne utviklingen skjedde det en ekspansjon i omfanget av avtalte tjenester på kontantområdet i Norges Bank, og distriktsavdelingenes tilbud i kontantbehandlingen var todelt:

- *Basisvirksomheten*, som omfattet det tradisjonelle kassearbeidet. Dette var arbeid knyttet til selve dis-

tribusjonen av sedler og mynt med sikte på å dekke samfunnets behov. Arbeidet omfattet grovt sett mottak, behandling, oppbevaring og utlevering av sedler og mynt. Sedlene og myntene ble i all hovedsak mottatt fra banker og posten, som også var de som etterspurte de behandlede seddel- og myntproduktene. Sedlene ble ekthetskontrollert og sortert etter kvalitet, og sedler av for dårlig kvalitet ble destruert. I tillegg til helt nye sedler ble det levert ut to seddelkvaliteter: sedler av standard kvalitet og sedler av minibankkvalitet. Det ble utlevert tre myntprodukter: mynt i rull, tellet og kontrollert mynt i pose, og veiekontrollert mynt i pose. Sedler av standard kvalitet og veiekontrollert mynt i pose var gratis. Om lag 45 prosent av sedler som ble utlevert fra distriktsavdelingene var gratis, mens tilsvarende andel for mynt var 5 prosent.

- *Avtalte tjenester*, som var et tilbud til banker og andre om pengebehandling utover det som inngikk i basisvirksomheten. Det dreiet seg om ulike typer tjenester, for eksempel telling av nattsafe, mottak av usortert mynt for sortering på valører (sortert mynt ble mottatt gratis i basisvirksomheten) og pakking og oppgjør av minibankkassetter. Betalingen for disse tjenestene skulle dekke kostnadene ved å utføre dem.

De avtalte tjenestene kunne betraktes som forbehandling og etterbehandling knyttet til basisvirksomheten. Myntsortering var et eksempel på det første og pakking av minibankkassetter et eksempel på det andre. Dette illustrerer at det var en glidende overgang mellom basisvirksomheten og de avtalte tjenestene.

Til tross for at andre betalingsmidler over tid hadde fått økt betydning, hadde inngangen av sedler og mynter til basisvirksomheten økt betydelig. Norges Bank hadde effektivisert sin kontantbehandling blant annet i form av store seddelbehandlingsmaskiner som samtidig også destruerte slitte sedler. Det ble ikke tatt noen betaling ved innlevering, og bankene sparte da kostnader ved å levere ubehandlede kontanter til Norges Bank i stedet for å behandle dem selv. På grunn av effektiviseringen hadde antall årsverk ikke økt tilsvarende.

Norges Bank ble utover på 90-tallet en stadig større aktør i denne kontantbehandlingen, og banken hadde en høy markedsandel. Det er vanskelig å si noe sikkert om hvor store markedsandeler Norges Bank hadde av de forretningsmessige oppgavene. Vi vet for eksempel ikke hvor mye bankene og andre gjorde av manuell eller maskinell kvalitetssortering. Når det gjelder sortering og

pakking for banker og posten ble Norges Banks markedsandel anslått til om lag 70 % (55 % for sedler og 95 % for mynt), og for de avtalte tjenestene ble markedsandelen anslått til mellom 20 og 25 % (se Gjedrem 2000).

De totale kostnadene ved å drive distriktsavdelingene ble i 2000 anslått til ca. 250 mill. kroner.¹ Inntektene fra salg av behandlede sedler og mynter i basisvirksomheten var om lag 39 mill. kroner i 2000, mens inntekter fra avtalte tjenester utgjorde om lag 47 mill. kroner. Norges Bank dekket med andre ord ca. 164 mill. kroner eller to tredeler av kostnadene. Antall årsverk var beregnet til 340 innen basisvirksomheten og 102 innen avtalte tjenester. Det ble gjort beregninger som viste at alternativkostnaden for Norges Bank ved å drive en modell hvor de lovpålagte oppgavene ble utført med 6 depoter og en sentral destruksjonsenhet, var 56 mill. kroner. Det ble også beregnet at kostnadene for et eksternt selskap ved å drive depoter og behandling for Norges Bank ville være i overkant av 35 mill. kroner. Da ville Norges Bank ha visse kostnader i tillegg, blant annet til depoter i Finnmark og transport mellom de ulike depotene.

Oppsummert hadde virksomheten innen kontantforsyningen fått mer og mer preg av næringsvirksomhet. Norges Banks rolle, og grensen mellom sentralbank-tjenester og tjenester for andre, var uklar. Avdelingene utførte oppgaver som alternativt kunne utføres i banker og verdiskringsselskaper, dvs. at tjenester ble utført i faktisk eller potensiell konkurranse med andre. En stor del av kostnadene forbundet med tjenestene ble dekket av Norges Bank. Norges Bank hadde ikke skattekostnader. Dette reiste spørsmål om like konkurranseforhold, og det var en åpenbar risiko for konflikt med regelverk om statsstøtte. I tillegg var det behov for å se nærmere på effektivitet og ressursbruk i denne virksomheten, og det var grunn til å stille spørsmål ved om en institusjon som Norges Bank hadde forutsetninger for å styre denne type virksomhet på en forsvarlig måte. Konklusjonen ble at det var behov for endringer.

I tillegg til arbeid forbundet med forsyning av kontanter hadde Norges Bank en omfattende virksomhet knyttet til produksjon av sedler og mynt. Ved Norges Banks Seddeltrykkeri var det i 1984 142 årsverk, inkl. verditrykk, frimerker og hustrykkeri. Ved utgangen av 2000 var hustrykkeriet og produksjonen av frimerker avvirket, og det var i alt 55–60 årsverk ved trykkeriet (35–40 til produksjon av sedler og 20 til produksjon av pass). Ved Den Kongelige Mynt (DKM) var det i 1984 85 årsverk, og ved utgangen av 2000 var dette redusert til ca. 50 årsverk.

¹ (Gjedrem 2000). Inkluderer 13 distriktsavdelinger (inkludert Oslo avdeling) og kassekontoret i Haugesund. Inneholder beregnede kostnader for husleie og avskrivninger og anslag på sentrale kostnader.

5. Endringer foretatt av Norges Bank etter år 2000

Norges Bank har etter år 2000 gjort flere endringer i samsvar med vurderingene ovenfor. Endringene gjelder hvilke tjenester Norges Bank har ansvar for, og betingelsene knyttet til aktørens bruk av disse. Videre dreier endringene seg om organiseringen av oppgavene som Norges Bank har ansvar for. Endringene som er gjennomført, kan i hovedtrekk deles inn i tre trinn.

Første trinn – avvikling av forretningsmessige tjenester

Samtidig som sentralbanken konkurrerte i et tjenestemarked, ble det i resten av sentralbanken fokusert stadig mer på å konsentrere virksomheten om kjerneoppgaver. Det oppstod et behov for å skille klart mellom sentralbankoppgavene som fulgte av det lovpålagte utstederansvaret, og virksomhet av forretningsmessig art. Det ble imidlertid ansett som ønskelig at et slikt skille ikke skulle hindre utnyttelse av stordrifts- og breddefordeler i den maskinelle behandlingen av sedler og mynt.

Norges Bank har et generelt ansvar for å påse at sentralbankoppgavene blir utført mest mulig hensiktsmessig, herunder på en kostnadseffektiv måte. Det ble ut fra dette også ansett som viktig å legge til rette for at de forretningsmessige tjenestene ble etterspurt i «riktig» omfang og utført av aktører med de beste forutsetninger. Dette forutsetter at tjenestene har en «kostnadsriktig» pris.

For å bidra til dette, hadde Norges Bank valget mellom å:

- a) utvikle all forretningsmessig virksomhet, slik at sentralbanken kun utførte de lovpålagte tjenestene
- b) etablere en resultatenhet internt i sentralbanken som ivaretok hensynet til skillet mellom sentralbankoppgaver og øvrige tjenester
- c) skille ut virksomheten i et eget selskap

I en virksomhet som skal tilby tjenester til et marked i konkurranse med andre aktører, stiller hensynet til effektivitet og markedstilpasning krav til en fleksibel og tilpassningsdyktig organisasjon, og fokus fra ledelsen. Det må antas at den organisasjon som har best forutsetninger for å gjøre en god jobb, vil være den som har kontant-håndtering som kjernevirksomhet.

På denne bakgrunn fant en det ønskelig å søke løsninger hvor den samordnede virksomheten ble opprettholdt, men med en annen organisering. Av hensyn til markedstilpasning av tjenestene ville det være en fordel å ha private banker med på eiersiden. Etter samtaler med de

private bankene ble det enighet om å starte et prosjekt med sikte på å omorganisere virksomheten. Konklusjonen ble å skille ut virksomheten i et eget selskap. Norsk Kontantservice AS (NOKAS) ble etablert 1. juli 2001, med private banker på eiersiden sammen med Norges Bank. Selskapet overtok ansatte, maskiner og utstyr fra eierbankene. Norges Banks eierandel i NOKAS var ved etableringen 33,5 %, men denne posten er siden solgt.

Denne omorganiseringen innebar at alle forretningsmessige tjenester som sentralbanken hadde utført for bankene, opphørte. Man hadde avklart skillet mellom sentralbanktjenester og tjenester for andre, og skapt et bedre grunnlag for kostnadsriktig prising av de ulike tjenestene. Første trinn i klargjøringen av ansvars- og arbeidsdelingen mellom Norges Bank og bankene på kontantforsyningsområdet var dermed avsluttet.

Andre trinn – endrede regler for bankenes innskudd og uttak av kontanter i Norges Bank

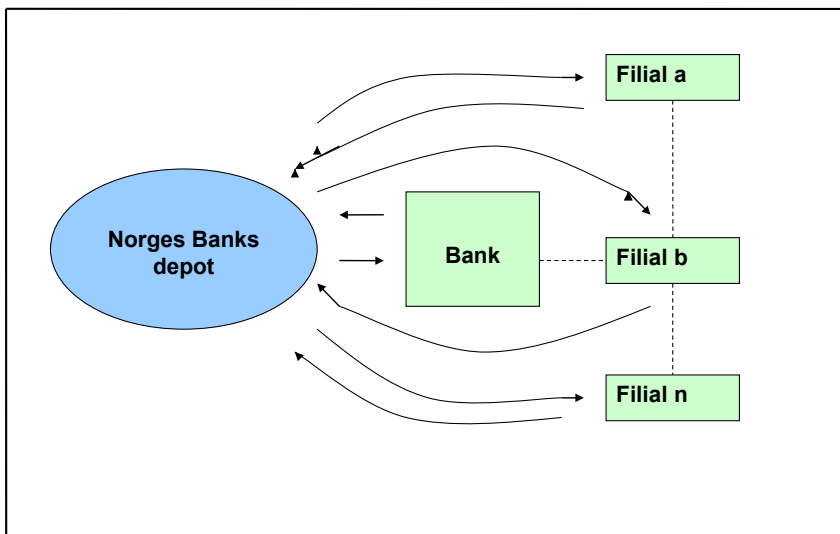
Etableringen av NOKAS var et viktig steg mot en mer effektiv forsyning og behandling av sedler og mynt. Det viste seg imidlertid at det fortsatt var sider ved kontantforsyningen som ikke fungerte som ønskelig sett fra sentralbankens side.

Norges Bank hadde over flere år stått for en stor del av omfordelingen av kontanter mellom bankene og deres filialer, uten at bankene var blitt stilt overfor kostnadsriktige priser for tjenestene. Bankene hadde tilpasset sin virksomhet og sine rutiner ut fra dette, og det var tvilsomt om omfanget av ulike typer tjenester innen kontantforsyningen ble etterspurt i riktig omfang, og om dette dermed var optimalt i forhold til samlet effektivitet. Etableringen av NOKAS endret ikke vesentlig på disse forholdene så lenge vilkårene for innskudd og uttak i Norges Bank, og dermed for omfordeling via sentralbanken, var uendret.

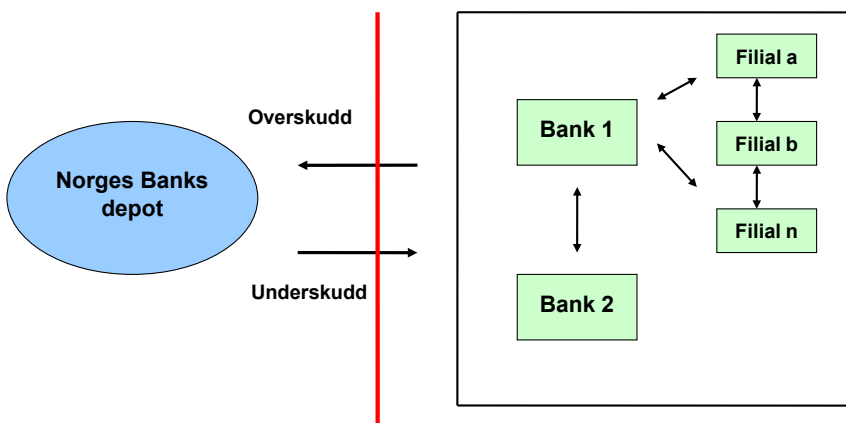
Siktemålet for Norges Bank er som nevnt å ha en grossistrolle. I praksis fungerte imidlertid sentralbanken mer som en detaljist, da omfordelingen av kontanter mellom bankene og mellom filialer av den enkelte bank i stor grad gikk via Norges Bank. Det var også grunn til å tro at bankene i stor grad brukte Norges Banks depoter til å oppbevare kontanter som normalt ville utgjøre bankenes kortsiktige transaksjonsbeholdninger, ettersom mange banker leverte inn likviditet om kvelden for så å hente ut tilsvarende beløp neste morgen. Det var dermed en større inngang til Norges Bank enn det grossistrollen skulle tilsi, og transaksjonene var mange og små.

I figur 1 vises en prinsippskisse over omfordeling av kontanter mellom Norges Bank og bankene, slik det fungerte både før og etter etableringen av NOKAS.

Figur 1. Tidligere situasjon: Omfordeling av likviditet

Figur 2. Ønsket situasjon: Ordinær omfordeling innenfor en region ivaretas av bankene, Norges Bank deltar kun ved reell over- eller underskuddslikviditet. Kontantene sirkulerer der de brukes.

Det er flere årsaker til at Norges Bank fikk en slik detaljistrolle i kontantforsyningen og omfordelingen mellom banker og deres filialer:

- Norges Bank gir rente på bankenes innskudd over natten. Ved å foreta innskudd av kortsiktige overskuddsbeholdninger i Norges Bank fikk bankene renteinntekter i tillegg til at de unngikk lager- og sikkerhetskostnader. Samordnede transporter med faste ruter ga bankene minimale marginalkostnader ved å transportere ytterligere kvanta. Bankene kunne

levere og hente penger døgnet rundt, og renteberegningen ble gjort ut fra de transaksjoner som var foretatt fram til midnatt.

- Norges Banks depotnett var geografisk mer finmasket enn det som kan begrunnes i forsyningsplikten og ut fra beredskapshensyn. På denne måten var sentralbanken svært tilgjengelig for bankene og deres filialer, da det ofte var et nærliggende depot som kunne benyttes uten særlig store transportkostnader.
- Norges Bank tillot transaksjoner av relativt små beløp ved at en hadde fastsatt små størrelser på såkalte «standard enheter»².

Norges Bank betalte dermed renter og brukte ressurser på en seddel- og myntinngang som ikke var begrunnet ut fra sentralbankens formål. Når Norges Bank i så stor grad dekket kostnadene for tjenester til bankene, var det tvilsomt om en la til rette for en effektiv ressursbruk.

Figur 2 illustrerer en ønsket situasjon, der bankene selv står for omfordeling innenfor en geografisk region av en viss størrelse. Denne regionen «betjenes» av ett sentralbankdepot, og bortsett fra ombytting av slitte sedler, skjer transaksjoner mellom depotet og bankene bare når det er reell over- eller underskuddslikviditet i regionen.

Norges Bank vurderte ulike virkemidler for å nå den ønskede situasjonen. Bankene måtte gis økte insitamenter til selv å stå for omfordeling av likviditet på detaljnivå. Videre måtte virkemidlene og endringer i disse ikke være i strid med ønsket om å videreføre reelle bredde- og stor-driftsfordeler i behandlingen av kontantene.

Konklusjonen i trinn to ble å endre vilkårene for innskudd og uttak av kontanter i sentralbanken. Endringene ble etter en høringsrunde i banksektoren vedtatt med virkning fra 1.1.2005, og bidro til å gjøre «terskelen» inn til sentralbankdepotene høyere enn tidligere (illustrert ved den røde streken i figur 2). Endringene var som følger:

² Med «standard enheter» menes minste kvantum ved inn- eller utlevering fra sentralbanken. Før 1.1.2005 var minste enhet 500 stk. sedler (en «pakke») for 50-kr, 100-kr og 200-kr. For 500-kr og 1000-kr var minste enhet 100 stk. sedler (en «bunt»). Norges Bank kan til enhver tid fastsette innholdet i «standard enhet», jf. sbl. § 20.

- *Krav om kvalitetssortering.* Det ble innført et krav om at sedler og mynter må være sortert i to kvaliteter: resirkulerbare og ikke-resirkulerbare, før de kan bli akseptert som innskudd i sentralbanken. Kvalitetssorteringen er bankenes ansvar, og kostnadene dekkes av bankene.

Som nevnt innebærer forsyningsplikten blant annet at Norges Bank skal utlevere resirkulerbare sedler gratis i bytte mot ikke-resirkulerbare sedler («gratisnivå»). Et slikt samtidig bytte har vært vanskelig å gjennomføre i praksis så lenge det ikke har vært et krav om at ikke-resirkulerbare sedler skal være skilt ut ved innlevering til Norges Bank. Ved innføring av krav om sortering før innlevering la en til rette for å oppfylle og tydeliggjøre gratisnivået.

- *Standard enheter – økt minstebeløp pr. valør ved innlevering av sedler og mynter.* Norges Bank økte størrelsen på standard enheter fra 500 til 1000 stk. sedler for valørene 50-, 100- og 200-kroner. Valørene 500- og 1000-kronesedler ble økt fra 100 til 500 stk. Dette er moderate størrelser i forhold til det som gjelder i andre sammenlignbare land. For mynter ble en standard enhet fastsatt til 150 ruller for samtlige valører, noe som var en vesentlig økning fra tidligere.

- *Endret pakningsform.* Siden det ble stilt krav om at sedler skal være sortert i to kvaliteter før innlevering til Norges Bank, ble det mulig å effektivisere seddelbehandlingen ytterligere gjennom å kreve at de innleverte enhetene skal være forseglet. Resirkulerbare sedler kan dermed leveres ut direkte fra sentralbankdepotet uten annen kontroll enn å forsikre seg om at forseglingen er ubrutt.

For mynter hadde Norges Bank tidligere akseptert innskudd i ulike forpakninger (ruller, poser, bokser mv.). Sentralbanken så det som mer effektivt å ha kun én pakningsform, og valgte i samråd med bankforeningene ruller. Dette er samme pakkemåte som den man benytter ved produksjon av nye mynter.

- *Ekspedisjonsavgifter og gebyrer.* Bankene hadde i flere år betalt ekspedisjonsavgifter ved ordinære inn- og utleveringer av resirkulerbare kontanter i Norges Bank. Da NOKAS ble etablert, ble disse ekspedisjonskostnadene fakturert fra NOKAS, og til dels inkludert i prisene for øvrige tjenester som bankene etterspurte. Dette medførte at prisen på selve ekspedisjonstjenesten ikke ble synliggjort for bankene i tilstrekkelig grad. Det ble dermed vanskelig for bankene å etterspørre samfunnsøkonomisk «rett» omfang av tjenesten innskudd/uttak. I trinn to ble det

derfor besluttet at Norges Bank selv skulle fakturere bankene for ekspedisjonskostnader som påløper i NOKAS som sentralbankens depotforvalter.

Enkelte andre sentralbanker opererer med straffegebyrer dersom kontantene ikke er innlevert i henhold til de krav som er stilt. Norges Bank har valgt å se an utviklingen før det innføres slike gebyrer.

Endringene i trinn to innebar større klarhet i ansvars- og arbeidsdelingen mellom de involverte parter og i kostnadene ved de ulike tjenestene. Videre ble regelverket for innskudd og uttak i Norges Bank mer i samsvar med sentralbankens grossistrolle i kontantforsyningen.

Norges Banks behandlingsevne består etter dette i hovedsak bare av destruksjon av sedler og mynter.

I praksis førte endringene raskt til større og færre kontanttransaksjoner inn mot sentralbanken. I årene 2005–2008 ble vilkårene ytterligere endret, blant annet ved at størrelsen på standard enheter ble økt. Hensikten med disse endringene var å tydeliggjøre Norges Banks grossistrolle i kontantforsyningen.

Tredje trinn – endret depotstruktur og innføring av rentekompensasjon for kontanter i private depoter

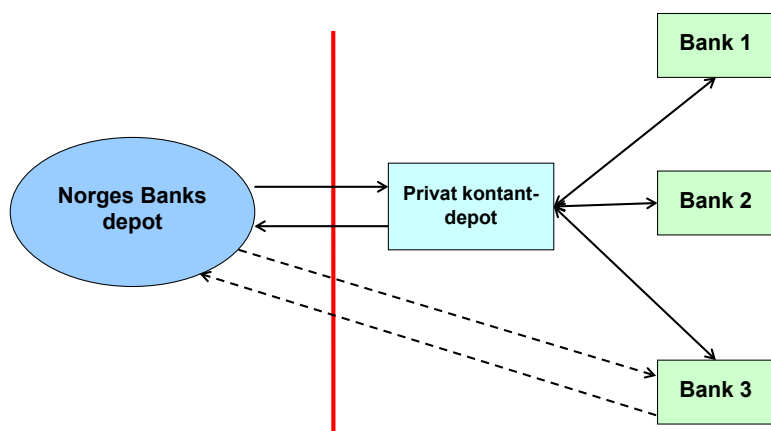
Antall sentralbankdepoter var høyere enn det grossistrollen i forsyningen skulle tilsi. Samtidig så Norges Bank behovet for arenaer for bankene til å mellomlagre og omfordele kontanter seg imellom. Slike arenaer kunne skapes ved å stimulere til etablering av private depoter. Med dette menes en ordning hvor bankene etter visse regler selv kan oppbevare kontantbeholdninger og samtidig motta en form for godtgjørelse som om kontantene var innlevert til sentralbanken. Etter samråd med bankforeningene kom en fram til følgende endringer i trinn tre:

- *Antall sentralbankdepoter ble redusert, samtidig som det ble åpnet for private depoter.* Norges Bank reduserte antall sentralbankdepoter fra elleve til fem. Første del av reduksjonen ble gjennomført 1. februar 2005, da sentralbankens depoter i Finnmark (Vardø og Hammerfest) ble nedlagt. Forut for dette hadde Norges Bank og bankene samarbeidet om å finne tilfredsstillende løsninger for kontantforsyningen i fylket. Avviklingen av de øvrige fire sentralbankdepotene (Bodø, Kristiansand, Larvik og Lillehammer) skjedde senere i 2005.

- *Innføring av rentekompensasjon fra Norges Bank til bankene for beholdninger oppbevart i private kontantdepoter.* Samtidig som en besluttet å redusere

Figur 3. Ny situasjon 2005: Ordinær omfordeling innenfor en region ivaretas av bankene via et privat kontantdepot. Norges Bank deltar kun ved reell over- eller underskuddslikviditet, men er fortsatt forpliktet til å ta imot og levere ut kontanter direkte til banker.

antall sentralbankdepoter, ble det bestemt å yte rentekompensasjon etter nærmere regler for private kontantdepoter. Regelverket legger opp til at private depoter vil bli opprettet i den grad bankene finner det mer hensiktsmessig å foreta omfordeling og mellomlagring ved slike depoter enn ved å gå via sentralbankdepotene. Rentekompensasjonen innebærer at bankene får samme rente uavhengig av om pengene oppbevares i et privat depot eller i et sentralbankdepot. Omleggingen bidrar til at bankenes beslutninger om å etablere depoter og valg av driftsløsninger i størst mulig grad blir basert på reelle kostnader, og ikke på hensynet til hvor kontantene må være lagret for å oppnå rente.

Kontantbeholdninger som ligger i de private depotene, er bankenes eiendom. Bankene bærer kostnadene ved depotene og bestemmer selv tjenesteomfang og lokalisering. De kan selv stå for driften eller bruke eksterne tjenesteleverandører. Norges Bank har ikke satt noen øvre grense for antall private depoter med rentekompensasjon, men dette vil måtte vurderes om interessen blir større enn antatt. Ved utgangen av 2010 er det etablert totalt 14 private kontantdepoter rundt om i landet. Depotene blir driftet av NOKAS og Loomis Norge AS³.

- *Endringer i åpningstid ved sentralbankdepotene – valuteringsregler.* Ved private depoter kan bankene

selv bestemme åpningstider og vilkår for inn- og utlevering, basert på kostnadene ved ulike løsninger. Det kan også etableres private depoter med rentekompensasjon på samme sted som det finnes sentralbankdepoter. Åpningstid og valuteringsvindu⁴ ved sentralbankdepotene vil dermed ha mindre betydning for bankenes tilpasning, og valuteringsvinduet ble endret slik at det samsvarer med ordinær åpningstid.

Etter at trinn tre av endringene ble iverksatt i løpet av 2005, har depotstrukturen vært som vist i figur 3, med et antall private kontantdepoter som bankene i utgangspunktet fastsetter, og fem sentralbankdepoter (Bergen, Oslo, Stavanger, Tromsø og Trondheim).

6. Endringer i organiseringen av de oppgavene Norges Bank har ansvaret for

Drift av sentralbankdepoter mv.

NOKAS utfører forretningsmessige tjenester (kvalitets-sortering, pakking mv) for bankene i konkurranse med andre aktører på markedet (Loomis, banker mv.). Norges Bank har valgt å utkontraktere destruksjon av sedler til NOKAS. Så langt vi kjenner til, har ingen andre sentralbanker utkontraktert denne oppgaven i samme grad. En forutsetning for denne løsningen var at en kunne sikre Norges Bank nødvendig kontroll under destruksjonsprosessen. Løsningen ble at sentralbanken i samarbeid med maskinleverandørene utviklet et overvåkingssystem (se Natvig og Veggum 2002). I seddelbehandlingen videreføres dermed stordrifts- og breddefordelene ved at det i en og samme prosess utføres kontroll og sortering for bankene, og destruksjon av sedler for Norges Bank.

I tillegg har Norges Bank så langt valgt å bruke NOKAS som sin depotforvalter. Dette innebærer at NOKAS på oppdrag fra Norges Bank tar hånd om administrasjonen av selve dephelvet og beholdningene som oppbevares der. Bankene møter dermed ansatte i NOKAS når de kommer for å levere inn eller ta ut kontanter ved et sentralbankdepot.

³ Loomis Norge AS (tidligere Securitas Cash Handling Services) leverer kontanthåndteringstjenester gjennom verditransport og fordelingsentraler/tellesentraler.

⁴ Med valuteringsvindu menes den periode av døgnet det er mulig å levere eller hente penger i et sentralbankdepot med rentemessig effekt fra samme dag.

Produksjon av sirkulasjons- og minnemynter mv.

Det Norske Myntverket (tidligere Den Kongelige Mynt) var fram til 2001 en del av Norges Bank. Da ble myntverket skilt ut som et eget aksjeselskap, og i juni 2003 solgte Norges Bank aksjene i selskapet til Samlerhuset AS og Mint of Finland. Gjennom salget fikk dermed bedriften eiere som kunne tilføre både kompetanse og aktivitet. Samtidig inngikk Norges Bank en langsiktig avtale om kjøp av norske sirkulasjons- og minnemynter med selskapet.

Avtalen mellom Norges Bank og Det Norske Myntverket løp fram til 31.12.2009. For å finne fram til hvem som skulle produsere norsk mynt fra og med 2010, gjennomførte Norges Bank i 2007/2008 en anbudsprosess i samsvar med reglene i lov om offentlige anskaffelser. Etter kunngjøring av konkurransen og prekvalifisering av de som meldte seg, var det i alt seks myntverk fra ulike land som leverte tilbud. Tilbudene ble vurdert ut fra pris og funksjonelle krav, som ble vektet henholdsvis 80 og 20 prosent. Basert på disse kriteriene ble tilbudet fra Det Norske Myntverket vurdert som det beste. I oktober 2008 ble det derfor signert en rammeavtale med Det Norske Myntverket om leveringer i fire nye år fra og med 2010.

Destruksjon av mynter ble tidligere gjort ved nedsmelting i Finland. Dette ble vurdert som en lite hensiktsmessig løsning, og i 2005 ble det inngått avtale med Metallco AS om å deformere mynten i Norges Banks lokaler og deretter selge metallet på verdensmarkedet.

Produksjon av sedler

Norges Bank vedtok i 2003 å avvikle virksomheten i Seddeltrykkeriet fra sommeren 2007. I 2006 ble det gjennomført en prosess med sikte på å finne fram til hvem som skulle produsere norske pengesedler etter at eget trykkeri ble nedlagt.

Sikkerhetselementene knyttet til sedler og seddelproduksjon må holdes hemmelig, og kravene i forskrift om offentlige anskaffelser gjelder derfor ikke. Det var dermed ikke aktuelt med en åpen anbudsprosess. Kontraktspartnerne ble likevel valgt etter en omfattende prosess der lovkravet om konkurranse var ivaretatt, og der Norges Bank fikk tilbud fra flere anerkjente seddeltrykkerier. Valget ble basert på definerte tekniske og funksjonelle krav, og på tilbudt pris.

I desember 2006 ble det signert avtaler med De La Rue International Limited fra England og Francois-Charles Oberthur Fiduciaire fra Frankrike. Dette er store og velrenomerte trykkerier, som trykker pengesedler for svært mange andre land. Avtalene gjelder for perioden 2007–2012, og første leveranse skjedde i 2008.

Løsningen med to leverandører ble valgt for å ha sikkerhet for leveranser i tilfelle en leverandør skulle få problemer, men også for å ha kontakt med ulike produksjonsmiljøer.

Norges Bank avgjør fremdeles kvalitet, sikkerhets-elementer og utseende for norske sedler. Viktig kompetanse omkring utforming og produksjon av sedler finnes fortsatt i Norges Bank.

Distribusjon og salg av minnemynter

Utstedelse av minnemynter i sølv/gull foregår ikke ved distribusjon via banker, slik utstedelsen av sirkulasjonsmynter gjør. Det har vært benyttet ulike løsninger for ulike myntprosjekter, og i stor grad har utstedelsen skjedd ved salg via mynthandlere. Det var ønskelig å etablere en mer permanent salgskanal for slike utstedelser, og etter en anbudskonkurranse ble det i 2008 inngått en avtale mellom Norges Bank og Granada AS (i Halden) om tjenester knyttet til distribusjon og salg av minnemynter. All utstedelse av slike mynter, dvs. salg fra Norges Bank, skjer i dag ved at de som ønsker å kjøpe mynter, bestiller via internett, telefon eller brev, og får myntene tilsendt i posten.

7. Konsekvenser av endringene

Redusert rolle og virksomhet for Norges Bank

Oppsummert innebærer endringene en omdefinering av Norges Banks ansvar og en innsnevring i tilbudet fra Norges Bank på kontantområdet. Ansvarsdelingen innen kontantforsyningen er endret, og Norges Bank har nå en klarere grossistrolle. Utenom det som er direkte lovpålagt, har Norges Bank i dag bare ansvar for funksjoner der en av ulike årsaker mener at markedet ikke kan finne tilfredsstillende løsninger.

I tillegg har Norges Bank gjort store endringer i måten som banken ivaretar sitt ansvar på. Det har skjedd en stor overgang fra å utføre tjenestene selv til i hovedsak å kjøpe tjenestene fra profesjonelle aktører som har dette som sin kjernevirksomhet.

Norges Bank står selv for drift av det sentrale distribusjonslageret i Oslo og transport mellom sentralbankdepotene. Banken har også ansvar for sikkerhetsmessige installasjoner og styring av inn- og utpasseringer i Norges Banks hvelv og myntoppbevaringsrom ved sentralbankdepotene. Videre behandler Norges Bank selv sedler som maskinene i NOKAS avviser (ikke gjenkjenner som ekte) ved destruksjonen.

I sum har dette gitt en kraftig reduksjon i Norges Banks virksomhet på kontantområdet. I 2000 ble samlet antall årsverk på dette området anslått til rundt 530, fordelt med

85–90 i produksjonsbedriftene og i overkant av 440 i forsyningsvirksomheten (Gjedrem 2000).

Utenom sikkerhetspersonell arbeider i dag 16 personer i Norges Bank med å ivareta sentralbankens ansvar på kontantområdet.

Bedre forutsetninger for effektive løsninger på kontantområdet

Banker og andre har ansvar og store kostnader knyttet til oppbevaring, behandling og transport av kontanter. En konsekvens av endringen i Norges Banks rolle er at disse har fått enda større ansvar og kostnader enn tidligere, både gjennom at de har ansvar for funksjoner som Norges Bank tidligere ivaretok, og gjennom at de må betale ekspedisjonsgebyr for innskudd og uttak i Norges Bank. Dette antas å ha positiv effekt på følgende måte:

- Det ligger godt til rette for effektiv tilpasning når de som etterspør ulike tjenester, kjenner kostnadene forbundet med å produsere disse tjenestene, slik at nytten vurderes i forhold til kostnadene. Dette bidrar til at ulike tjenester etterspørres i «riktig» omfang og legger til rette for at publikum foretar valg mellom kontanter og andre betalingsmidler/-instrumenter på en måte som fremmer den samlede effektiviteten.
- Endringene bidrar til at det i større grad er reelle kostnader som legges til grunn for valgene. Usikkerheten som var knyttet til om tjenestene fra Norges Bank var subsidiert, er fjernet, og rentekompensasjonen til de private depotene bidrar til at hensynet til å oppnå rente på innskudd i Norges Bank ikke forstyrrer en effektiv tilpasning.
- Når aktørene har ansvar for kostnadene, gir dette insentiver til å finne de mest kostnadseffektive løsningene. Større ansvar for omfordelings- og mellom-lagringsløsninger gir også bedre utgangspunkt for å finne effektive samordningsløsninger med andre deler av forsyningen, for eksempel transport.

På denne bakgrunn antar vi at endringene har fremmet effektiviteten både innen kontantforsyningen og i det samlede betalingssystemet. Sirkulasjonsmønsteret har endret seg, slik at pengene i større grad sirkulerer nærmere brukerne. Bankenes økte ansvar og ordningen med rentekompensasjon til private depoter har medvirket til at bankene nå har flere omfordelings- og mellom-lagringssteder enn det var da de bare brukte Norges Banks depoter. Det er dermed mindre omfang av transporter som er motivert ut fra hensynet til renter eller kjøp av subsidierte tjenester. Bankene har valgt disse løsningene, selv om det fortsatt ikke er noen begrensninger i bruken av Norges Banks depoter. Vi ser dette som en klar indikasjon på at det har skjedd en effektivisering. Og dersom bankene viderebelaster kostnadene ved de ulike produktene til sine kunder, vil brukerne i større grad basere sine valg av betalingsmåte på reelle kostnader ved de ulike alternativene.

Referanser:

Gjedrem, Svein (2000): «Om Norges Banks distriktsavdelinger og produksjon og distribusjon av sedler og mynt». Foredrag på Norges Banks representantskaps seminar 13.01.2000. http://www.norges-bank.no/templates/article_____18014.aspx

Norges Bank (2000): Årsrapport om betalingsformidling.

Eklund, Trond og Veggum, Leif (2002): «Endringer i organiseringen av seddel- og myntforsyningen». *Penger og Kreditt* nr. 1/2002, s. 23–27.

Natvig, Peder og Veggum, Leif (2002): «Seddeldestruksjon utenfor sentralbanken». *Penger og Kreditt* nr. 4/2002, s. 205–207.

Eklund, Trond, Solberg Ragnhild L. og Veggum, Leif (2005): «Norges Banks rolle i kontantforsyningen». *Penger og Kreditt* nr. 3/2005, s. 190–196.